

KŪRYBOS VISUOMENĖS PERSPEKTYVOS GLOBALUMO EPOCHOJE

Tautvydas VĖŽELIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir komunikacijos katedra, Vilnius, Lietuva
El. paštas: tautvydas.vezelis@vgtu.lt; tautvydas.vizela@gmail.com

Richard Florida. *Kūrybinės klasės iškilimas*. 2015. Iš anglų kalbos vertė Jovilė Barevičiūtė. Vilnius: Technika.

Gilinantį teorinio pobūdžio lektūrą, neakivaizdinio dialogo su autoriais sėkmės sąlyga paprastai tampa gebėjimas bendrais bruožais apibrėžti savąjį keliamos problematikos vaizdą. Žinoma, tokio vaizdinio kontūrus formuoja paties skaitytojo patirtis, charakterio savybės, vaizduotė, įsitikinimai, simpatijos ir daugybė kitų veiksnių, ne visada lengvai atpažįstamų. Ne per seniausiai knygų lentynose lietuvių kalba pasirodęs solidžios apimties Richardo Floridos veikalas *Kūrybinės klasės iškilimas* (2015) suteikia puikią progą ne tik tyliam dialogui su vienu kontroversiškiausių mūsų dienų socialinių teoretikų. Veikale analizuojamos urbanistinės temos ir brėžiamos ateities visuomenės perspektyvos jau ne vieną dešimtmetį audrina įvairiausių tautybių ir mąstymo mokyklų atstovus, todėl kartu suteikiama puiki proga individualiai mąstymo mankštai, įsitraukiant į skirtingai tikrovę matančių ir ją interpretuojančių mąstytojų polilogą.

Autorius pateikia naujos kūrybinės klasės¹, darančios lemiamą poveikį šiuolaikinės

visuomenės raidai, analizę, kuri pirmiausia įdomi, kai siejama su pačiomis šių laikų postindustrialinio kapitalizmo problemomis, jo inicijuotais žmogaus santykio su tikrove pokyčiais globaliajame pasaulyje. Žvelgiant retrospektyviai, šis santykis kito kartu su galimybėmis gaminti, atgaminti ir multiplikuoti tai, kas yra gamtiška ir originalu. Floridos pateikiamas įvykusios socialinės transformacijos aptarimas aktualus mėginant suvokti šiuolaikinio gyvenimo būdo taktiškias formas, kurios iš esmės nebeteri bendro mato su klasikinėje mąstymo paradigmoje vyravusiais žmogaus buvimo pasaulyje apmąstymais. Gilindamasis į ekonominius pokyčius Florida aptinka, kad mūsų ekonomika pereina nuo „senesniosios korporatyvinio valdymo sistemos, nustatomos didžiųjų bendrovių, kur kas labiau žmonių vadovaujamos link“ (2015: 8). Skirtingai nuo ankstesnių laikų, pirmą kartą žmonijos istorijoje ekonomiką valdo *kūryba*, kurios varomasis variklis yra naujoji kūrybinė klasė. Kūrybininkai, kuriuos sudaro maždaug vienas trečdalis visų dirbančiųjų, sutelkia

¹ Florida tvirtina, kad pagrindinis kūrybinės klasės ir kitų klasių skirtumas yra tas, už ką pirmiausia mokama klasės nariams: „Darbininkų ir paslaugų sferos darbuotojų klasėms pirmiausia mokama už

rutininį, dažniausiai fizinį, darbą, o kūrybinei klasei pirmiausia mokama už protą – už kognityviusius ir socialinius įgūdžius“ (2015: 10).

visuomenę mažindami socialinę atskirtį, skatindami naujos kūrybiškos visuomenės atsiradimą. Kūrybinė visuomenės klasė yra ne tik pajėgi reaguoti ir atsilipti į šiuo laikotarpiu kylančius naujus iššūkius, bet kartu yra ir toji jėga, kuri verčia keisti visuomenės raidos kryptį, formuoja naujus visuomenės uždavinius ir lūkesčius.

Pasitikintis savimi ir nebijantis rizikuoti naujosios kūrybinės klasės etosas² laužo sustabarėjusius konformistinius praeities gyvenimo ir mąstymo standartus bei atveria kelią naujųjų technologijų, industrijos, visų kitų gerų ekonominių dalykų atsiradimui. Taip klojami pamatai mūsų naujajai gerovei.

Epochoje, kurioje žinios, inovacijos, kūrybingumas ir žmogiškasis potencialas yra ekonomikos variklis, visuomenės klestėjimas yra daugiau nei bendrojo vidaus produkto augimas; reikalingi nauji, tinkamesni kūrybingumo, žmogiškojo potencialo, tikrosios gerovės vertinimo matai (2015: 386). Permainomis ir tempu grindžiama kūrybos ekonomika turi pasižymėti lanksčiu darbo grafiku, nauja darbo erdve, lanksčiuoju valdymu, aktyviu ir potyriams atviru gyvenimo būdu, laisvalaikio kaip darbu ir darbo normų įsiterpimu į laisvalaikį. „Tiksintis istorijos laikrodis negali būti sustabdytas, ir negalime sukliudyti reikštis kapitalizmo logikai, – tvirtina sociologas, – „tačiau galime ir turime pereiti nuo savitikslio augimo (industrinės epochos) prie išmintingesnio kūrybos epochos augimo, kuris visapusiškai panaudoja žmogiškuosius gebėjimus, suteikia laimės ir ne tik daugiau turtų, bet ir daugiau bei vertesnių potyrių, daugiau tikslų ir prasmės mūsų gyvenime“ (2015: 387). Apibendrinant galima tvirtinti, kad Floridos skelbiama ateities kūrybos visuomenės programa ar judėjimo trajektorijos reikalauja, kad, atsiribodami nuo visų išankstinių mąstymo klišių ir normų, privalėtume išlaisvinti kiekviename žmoguje glūdinčią kūrybinę energiją – jo talentus ir

gyvybės potencialą, taip kurdami visuomenę, kuri gerbia ir ugdo kiekvieno žmogaus kūrybingumą. Sociologas brėžia ateities kūrybinės visuomenės gaires, siūlydamas teorinį naujojo mūsų gyvenamojo laikotarpio susitarimą, kuriame daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama investicijoms į žmogiškojo potencialo visumą ir į kiekvieno žmogaus kūrybinių gebėjimų palaikymą, švietimo sistemos, kuri skatintų, o ne slopintų kūrybingumą, sukūrimą, taip pat atvirumo ir įvairovės didinimą reformuojant ekonominę darbotvarkę, kūrybos ekonomikos socialinės apsaugos tinklo steigimą, miestų stiprinimą skatinant telkiamąsi ir vienijimąsi juose. Visa tai turėtų padėti ekonomikai pereiti nuo savitikslio augimo į tikrąjį klestėjimą.

Patrauklus „kūrybinės klasės“ formavimo(si) vaizdinys ima niauktis mėginant apžvelgti socialinių procesų raidos ateities perspektyvas platesniame kritinių darbų, skirtų šiuolaikinės visuomenės analizei, kontekste. Nūdienai būdingų gyvenimo pokyčių skirtumus nuo ankstesniųjų aptarė daugelis teoretikų, bet paties santykio su tikrove ontologinį kitoniškumą trumpai būtų galima apibūdinti tvirtinant, kad pagrindinės mūsų santykio su tikrove skirtys tikra / netikra, realu / įsivaizduojama, kurios tiesiogiai susijusios su skirtimis tikrovė / reprezentacija, natūralu / dirbtina, gyvybė / artefaktas, *bios* / *technē* prarado savo griežtą ir aiškiai suvokiamą dvipoliškumą.

Šiuolaikinės technologijos transformuoja mūsų santykį su tikrove. Genų technologijos atveria kelią kūrybai, kuri anksčiau buvo tik Dievo veikla. Viena vertus, pasitelkiant technologijas pradedama sugebėti taip tvarkyti pasaulį, kad nebereikėtų jo patirti. Kita vertus, geometrine progresija plintančios skaitmeninės technologijos neregėtai pagilino, paspartino ir visuotinai įdiegė mūsų profesinio, socialinio (dar ir asmeninio) gyvenimo skaitmeninę apskaitą. Jos, anaipatol nebūdamos vien tik pragmatiškos priemonės, užmezga ir plėtoja iki tol nebūdingus, neverbalinius minties, sprendimų priėmimo, estetinio dėmesio kitam metodus ir konfigūracijas. Visa tai sukuria

² Etosą Florida apibūdina kaip fundamentalią kultūros dvasią ar jos pobūdį, kuri reiškia įsipareigojimą kūrybingumui įvairiais aspektais, formuojančiais pamatinę mūsų epochos dvasią (2015: 17).

naujo tipo vartotojus, iš kurių dauguma nebėra raštingi tradicine prasme ir netgi nusistatę skeptiškai tradicinių medijų formų atžvilgiu. Galime aptikti aprašymų apie pasaulio raidos perspektyvas, kuriame žmonės beveik visą savo gyvenimą nugyvena medijų sukurtose uždaroje ir įvaizdžių valdomose erdvėse. Informacijos amžiuje vis didesne prabanga tampa lėtasis laikas, nes dabar, kai teoriškai visą parą esame *online*, turime kovoti už teisę būti nepasiekiami – teisę gyventi ir galvoti lėčiau. Informacinė visuomenė sukelia daugybę nenumatytų šalutinių reiškinių – fragmentavimą, vis smulkesnį laiko skaldymą ir iš to kylantį vidinio ryšio praradimą. Gyvenimas neišvengiamai darosi vis panašesnis į koliažą.³

Visa tai – akivaizdūs mūsų laikų informacinės revoliucijos nulemti iššūkiai, kurie kūrybos visuomenės raidos perspektyvas daro miglotas ar bent jau sunkiai prognozuojamas. Socialinėje plotmėje viso to pasekmės pasireiškia ir tuo, kad nuolat tobulėjančios aukštosios technologijos iš darbo rinkos išstumia klasikinės profesijas, taip versdamos valstybių vyriausybes kurti gausybę darbo vietų, kurių prasmė, žvelgiant atidžiau, yra niekinė ar bent jau nebeturinti aiškiai suprantamos funkcijos. Taip gausybė žmonių leidžia savo gyvenimą, vykdydami užduotis, kurios, jų pačių įsitikinimu, yra beprasmės ir neteikia jokie profesinio pasitenkinimo.

Prekėmis ir prekijais paverčiami visi visuomenės nariai, neišskiriant jokios profesijos atstovo. Kiekvienas skatinamas persitvarkyti taip, kad paverstų save „patrauklia preke“, taip atliepiant rinkos poreikius. Būtina sėkmės sąlyga – mokėjimas save parduoti ir susikurti gražų įvaizdį. Populiarioji kultūra ir masinių medijų industrija išplečia galimybes formuoti reikiamą vartotoją, keisti vartojimo režimus, į vartojimo sferą įtraukti individualaus tapatumo kūrimą ir perkūrimą. Vartotojų visuomenėje gaminami objektai tampa socialinio struktūravimo

kodu – socialinis žmogaus tapatumas atpažįstamas iš jo vartojamos materialinės gerovės. Žemės gelmių vis dar maitinamas stambusis kapitalas pačia savo logikos esme neturi ir negali turėti jokių sentimentų ir prieraišumo gyvenamajai čia buvii aplinkai. Neįtikėtina išvystytos technologijos sudaro puikias sąlygas, išnaudojus vietinius gamtinius išteklius, persikelti į kitą vietą.⁴ Dar praėjusiame amžiuje įvykusį stambiojo kapitalo persikėlimą į antrojo ir trečiojo pasaulio šalis iki šiol galime laikyti vietinių gamtinių išteklių eksploatacija mažiausiomis sąnaudomis. Neabejotina, kad tai ir šiandien susilauktų didžiojo socialisto Karlo Marxo plunksnos ir vertintina ne kitaip, o kaip modernioji vergovės forma. Cikliška besikartojančių ekonominių krizių metu valstybių vyriausybių vykdoma pinigų politika, kaskart spausdinant ir išmetant į rinką milžiniškus kiekius valiutos, ir taip skurdžia pasaulio visuomenės dalį dar labiau nuskurdina, sukelia katastrofiškus socialinius padarinius visuomenių viduje – socialinius neramumus, sukilimus ir revoliucijas.

Visa tai daro neišmatuojamą moralinę žalą, kartu drumsčia kolektyvinę sąmonę, sukuria psichologinio smurto sąlygas. Vis didėjantis žmogaus natūralių organiškų galių įtraukimas į galios mechanizmus ir skaičiavimus jau įvardijamas naujadaru *biopolitika*⁵, kurios reikšimosi laukas ir poveikis visuotinėje žmogaus kasdienybėje dažniausiai slepiamas ir maskuojamas neoliberalistinių pažiūrų ideologų, bet kurio atskleidimas ir analizavimas yra vienas iš pagrindinių kairiųjų pažiūrų kritikų uždaviny. Apibendrinant dera pažymėti, kad tamsiąją kapitalizmo prigimtį aptariantys teoretikai nuolat pabrėžia, jog laisvas kapitalo judėjimas, kai po stambiųjų verslo ryklių vėliavomis keliauja ir daug neoliberalizmo ideologijos skleidėjų, verčia stipriai abejoti dabartinių valstybinių

³ Nuosekli greitojo ir lėtojo laiko skirtumo informacijos amžiuje analizė pateikiama Thomaso Hyllando Erikseno knygoje *Akimirkos tironija: greitis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje* (2004).

⁴ Apie tai išsamiai analizuojama Zygmunto Baumano knygoje *Globalizacija: pasekmės žmogui* (2007), taip pat Vytauto Rubavičiaus monografijoje *Postmodernusis kapitalizmas* (2010).

⁵ Biopolitikos terminą į humanitarinių mokslų apyvertą įvedė prancūzų filosofas Michelis Foucault.

darinių realiu suverenumu ir apskritai autentiškos politikos egzistavimu. Vartotojų visuomenės pranašumų nešama nauda socialinio modelio valstybės kūrimo atžvilgiu Rytų Europos erdvėje jau seniai tapo verslo ir politikos atstovų tylaus sąmokslu orientyru, kuris buvo pradėtas įgyvendinti iš karto su laisvosios rinkos diegimu.⁶ Vis dėlto, bėgant laikui atsiskleidė ir išvirkščioji neoliberaliojo ekonominio modelio diegimo pusė. Laisvosios rinkos reformatoriai dažnai sukelia socialinį ir ekonominį šoką⁷, kad pasiektų savo tikslų, kai dėl žadamos „šviesios ateities“ sunaikinama vietinė socialinė infrastruktūra, sutripiamas kelių kartų ištisų regionų žmonių gyvenimas. Galingos ekonominės ir socialinės permainos, keičiančios kasdienio gyvenimo sanklodą, vystosi lygia greta su neįtikėtina išsiplėtusiu teisiniu reguliavimu. Juridinė sfera niekada nenustoja plėstis: įstatymai kuriami tokiose srityse, kuriose kažkada jie buvo neįsivaizduojami. Šis teisės sričių proliferavimas kelia pavojų, nes vadinamosiose demokratinėse visuomenėse nebelieka nieko, kas nebūtų juridiškai sureguliuota. Laisvo, juridiškai nesankcionuoto veikimo zona niekada nesustoja siaurėti. Savo ruožtu juridinis teisingumas beveik be išimčių išlieka finansinį pranašumą turinčio stambiojo kapitalo pusėje.

Kūrybos visuomenės teoretikas Florida siekia atsiriboti nuo tokio tipo vartotojų visuomenės, kurioje klesti vadinamasis „parodomasis“ /

„perteklinis“ vartojimas, gerai suprasdamas akivaizdžius industrinio kapitalizmo ribotumus: „[g]yvendami tarp senosios tvarkos griuvėsių mes jaučiamės įstrigę ir nusivylę“ (2015: 389), bet „[š]iandien galbūt pirmą kartą žmonijos istorijoje mes turime galimybę susieti ekonomikos plėtrą ir žmonijos tobulėjimą“ (2015: 389). Vis dėlto klausimas, ar ir kaip kūrybos visuomenė gali įveikti dar iš (post)industrinio kapitalizmo ateinančias ydas – teisingo pelno pasidalijimo trūkumą, darbo pasidalijimo sukeltą darbininko susvetimėjimą su savo darbo procesu, „klasinę“ vidinę įtampą tarp kapitalo valdytojo ir jį tiesiogiai kuriančiojo – lieka atviras. Lieka neaišku, kaip augančios ekonomikos procesas galėtų judėti kapitalo ir visuomenės interesų balanso link. Lygiai taip pat galima klausti, ar Floridos išskiriamas ir aukštinamas esminis kūrybingumo šaltinis – žmogus, toliau tebeišlikiantis svarbiausiu naujosios mūsų ekonominės ir socialinės geografijos veiksnium, bus atsparus pačiai kapitalizmo esmei priklausančioms pagrindinėms suišteklinto ir suprekinimo tendencijoms. Negali nekelti klausimų ir tvirtinimai, kad kūrybos visuomenei reikalingas ne tiek saugumas ir vaidmenų pastovumas, kiek kaita, mobilumas (judumas) ir įvairovė. Tokia keliama hipotezė jau savaime prieštarauja vakarietiškojo mentaliteto esmės apibrėžčiai, kurio tapatumas, priešingai nei nomadiškų geltonosios ir raudonosios rasės tautų atstovų, yra grindžiamas steigtimi ir sauga. Šių dienų žmogaus mobilumas yra ne tiek savanoriškas, kiek jį veikiau primeta pati globaliojo kapitalizmo logika. Gyvenimo būdo standartai nusakomi paprasčiausia formule – kas nėra mobilus, per prievartą tampa sėslus. Greičiausiai būtent tai daugiausia nulemia nuolatinį kūrybinės klasės atstovų gyvenimą oro uostų moteliuose ir viešbučiuose, bei atvirkščiai, nesusipėjantys su gyvenimu, savo dienas leidžia getuose ir kitose atskirties zonose. Puikiai suvokiant natūralų žmogaus biologinių ir kūrybinių galių ribotumą, nuolatinė apoteozė kūrybingumui taip pat kelia daug dvejonių.

⁶ Arūnas Sverdiolas, analizuodamas Lietuvos postkolonialistinę kultūrinę būklę, taikliai pažymi, kad „[g]arsioji Pierre'o Josepho Proudhono frazė *Propriété c'est le vol* („Nuosavybė – tai vagystė“) mums yra ne radikalus socialistinis anarchistinis lozungas, o kasdien stebimo fakto konstatavimas: kas gi yra stambiausieji savininkai Lietuvoje, jei ne apsukriausi vagys? Gamyklų direktoriai mūsų akyse virto jų savininkais; nereikia žinoti šio stebuklingo „visaliaudinės“ nuosavybės virsmo privačia peripetijų, kad į jo rezultatą žiūrėtum ciniškai“ (2006: 123).

⁷ Apie tai išsamiai analizuojama Naomi Klein knygoje *Šoko doktrina: katastrofų kapitalizmo iškilimas* (2009). Šia knyga autorė meta iššūkį pagrindinei ir labiausiai išpuoselėjai oficialiosios istorijos versijai, kuria remiantis, nereguliuojamo kapitalizmo triumfą pagimdė laisvė, o nežabota laisvoji rinka žengia koja kojon kartu su demokratija.

Nuveiktas didžiulis veikalo vertėjos Jovilės Barevičiūtės darbas verčia pripažinti, kad Floridos knyga neabejotinai praturtina vietinę intelektualinę erdvę vien jau tuo, kad leidžia gimtąją kalbą susipažinti su aštriausiomis mūsų globalioje epochoje kylančiomis aktualijomis. Floridos aptariamai iššūkiai, su kuriais susiduria dabartinis žmogus, įdomūs ne vien tik dėl intelektualinio smalsumo, bet ir dėl grynai praktinių priežasčių. Stojanti postindustrinio kapitalizmo epocha primeta savo žaidimo taisykles, su kuriomis, patinka tai ar ne patinka, jau tenka susidurti mums visiems. Tačiau kritinė, t. y. problemas kelianti ir nuolat jas diskutuojanti laikysena skleidžiamų kūrybiško gyvenimo pranašumų ir gerovės visuomenės kūrimo atžvilgiu turėtų tapti privaloma brandžios polemikos su autoriaus skleidžiamomis idėjomis būtinybe.

Literatūra

- Bauman, Z. 2007. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.
- Eriksen, Th. H. 2004. *Akimirkos tironija: greitis ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius: Tyto alba.
- Florida, R. 2015. *Kūrybinės klasės iškilimas*. Vilnius: Technika.
- Klein, N. 2009. *Šoko doktrina: katastrofų kapitalizmo iškilimas*. Kaunas: Kitos knygos.
- Rubavičius, V. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.
- Sverdiolas, A. 2006. *Apie pamėklinę būtį ir kiti etidai*. Vilnius: Baltos lankos.